

تأثیر بسیج ظرفیت‌ها و منابع ملی در جنگ‌های آینده

عباس رضایی^۲

محمدباقر فدائی^۴

جواد رفیعی‌راد^۱

کیوان شیخ‌الاسلامی^۳

علی مرادی^۵

تأیید مقاله: ۱۳۹۹/۰۹/۲۲

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۳/۱۵

چکیده

با دقت در زندگی بشر در طول تاریخ می‌توان دریافت که از ابتدای آفرینش، جنگ و درگیری با انسان همراه بوده و جزء جدایی‌ناپذیری از زندگی اوست. در جنگ‌های اخیر، درگیری‌های منطقه‌ای و تکثیر و استفاده از فناوری‌های مدرن نظامی نشان می‌دهد که وسعت، مشخصات و پیچیدگی‌های محیط جنگ‌ها، لزوم تفکر و بررسی علمی، منطقی و نظام‌مند دفاعی را می‌طلبد و این آمادگی با شناخت صحیح از جنگ‌های آینده و فراهم‌نمودن منابع و ظرفیت‌های ملی متناسب با نیازهای آن محقق می‌شود. بدون تردید بسیج منابع و ظرفیت‌های ملی در پشتیبانی از جنگ‌های آینده در سرنوشت آن تأثیر بسزایی خواهد داشت. در شرایط تهدید دشمنان و به وقوع پیوستن جنگ، بسیج منابع ملی بسته به شرایط داخلی و خارجی و نیز با توجه به نوع و ویژگی تهدیدات پیش رو، متفاوت بوده و می‌تواند اثرات متفاوتی ایفا نماید. این تحقیق با هدف دستیابی به تأثیر بسیج امکانات و منابع ملی در جنگ‌های آینده انجام شده است. پژوهش حاضر، از نوع کاربردی بوده و با روش آمیخته، ضمن مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، داده‌های جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل کمی قرار گرفته و نتایج آن در روش کیفی مورد بهره‌برداری واقع شده است. براساس یافته‌های تحقیق بسیج منابع ملی می‌تواند ظرفیتی بی‌نظیر را در اختیار فرماندهان قرار دهد تا با اتکا به آن بتوانند اولاً بازدارندگی ایجاد نمایند و ثانیاً در صورت بروز جنگ، سرنوشت نبرد را به نفع جبهه خودی تغییر دهند. در پایان، محققین پیشنهادهایی کاربردی نیز ارائه نموده‌اند.

کلید واژه‌ها

بسیج امکانات؛ جنگ آینده؛ منابع ملی

javadra2015@gmail.com

۱. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی

۲. دکتری مدیریت دفاعی، عضو هیئت‌علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

۳. دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی

۴. دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی

۵. دانشجوی دکتری مدیریت دفاعی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

مقدمه

جنگ یکی از عناصر پایدار تاریخ بشری در طی ۴۵ سال گذشته بوده به طوری که از سال ۱۹۴۵ تا ۱۹۹۰ تنها سه هفته کره زمین عاری از جنگ بوده است و اکثر جنگ‌ها در کشورهای جهان سوم به وقوع پیوسته‌اند. قرن بیستم شاهد بیش از ۲۲۰ جنگ با بیش از ۲۰۰ میلیون تلفات انسانی بوده است. تنها کشور ایران طی سالیان گذشته شاهد چهار جنگ مهم در منطقه و همسایگی خود (جنگ تحمیلی، جنگ اول خلیج فارس، جنگ افغانستان و جنگ امریکا و ائتلاف علیه عراق) بوده است و وقوع مناقشات و جنگ‌های دیگری با اهداف مهار، محاصره و مقابله با انقلاب اسلامی از اهداف راهبردی استکبار جهانی است (کولیوندی، ۱۳۹۰: ۲).

این واقعیت تاریخی مورد تأکید قرآن کریم است که نبرد بین اسلام و کفر ادامه خواهد داشت و آرمان‌های اسلام به‌ویژه توحید، مبشر نجات مستضعفین در راستای مبارزه با تبعیض‌ها و تجاوز است و مستکبرین در مسیر بهره‌کشی از انسان‌ها با تمام قوا برای نابودی سخن حق می‌کوشند که عاقبتشان شکست و اضمحلال است (دهقان، ۱۳۹۰: ۵).

در پشتیبانی از دفاع، جهاد و جنگ در اسلام، بسیج منابع و امکانات مادی واجد جایگاه خاصی بوده و در قرآن مجید و روایات معصومین (علیهم‌السلام) مطرح می‌باشد. خداوند متعال در سوره مبارکه انفال آیه ۶۰ به این امر اشاره نموده است. منظور از اعدوا، ترهبون و تنفقوا در این آیه بسیج امکانات در مقابل دشمنان است و منظور از قوه، آمادگی نیروها و رباط‌الخیل، تجهیزات است. در بسیج امکانات انفاق (تَنْفِقُوا = کمک مالی) لازم است و حاصل آن بهبود وضع اقتصادی جامعه و عزت خدادادی و رفع ظلم است (قِرَائِی، ۱۳۷۴: ۳۶۸). لازمه خنثی‌سازی توطئه‌های دشمن (ترهبون به) آمادگی دفاعی در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است. منظور از تنفقوا فقط کمک مالی نیست، بلکه کمک‌های دیگر هم هست. دستور آماده‌سازی و تجهیز برای جنگ خطاب به پیامبر اکرم صل‌الله علیه و آله به‌عنوان فرمانده جنگ نیست، بلکه خطاب و تکلیف عمومی و همگانی است (قِرَائِی، ۱۳۷۴: ۳۶۹). بنابراین در این آیه کریمه به مسلمانان توصیه شده است برای رویارویی با دشمنان هرآنچه را در توان دارند آماده نمایند. چنانچه مسلمانان برای ترساندن دشمنان خدا و خود، آمادگی لازم

را داشته باشند بدیهی است به هنگام بروز حوادث غیرمترقبه و یا بحران‌های ناشی از تهدیدات داخلی از این آمادگی‌ها جهت مهار و کنترل بحران‌های داخلی بهره می‌گیرند.

فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این خصوص می‌فرمایند: «ما عناصر قدرت فراوانی داریم اینها را باید حفظ کنیم و روزه‌روز افزایش دهیم. ما ضعیف نیستیم، باید در مقابل تهدید آمادگی داشته باشیم. اگر نداریم، باید آمادگی ایجاد کنیم و اگر داریم، حفظ کنیم و افزایش دهیم. در مقابل اعلان جنگ، اعلان دفاع همه‌جانبه «روی همه‌جانبه» تکیه و تأکید می‌کنم» و در مقابل اقدام به جنگ، اقدام به دفاع و ضربه متقابل تأکید مقام معظم رهبری بر عناصر قدرت چیزی بیش از توان نیروهای مسلح در زمان جنگ را تداعی می‌کند و آن می‌تواند پشتیبانی همه‌جانبه مردمی باشد که در قالب دفاع همه‌جانبه یعنی آماده‌سازی و به‌کارگیری همه سرمایه‌های انسانی، امکانات مادی و معنوی به‌منظور پیشگیری و مقابله با هر نوع تهدید و تهاجم دشمنان خارجی و داخلی تبلور پیدا می‌کند که نمود عینی آن در پشتیبانی از نیروهای مسلح در زمان جنگ ظهور پیدا می‌کند (خانی، ۱۳۷۶: ۱۴۹).

نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران به دلیل پایبندی به اصول و مبانی ضد استکباری خود و حمایت از محرومان و مستضعفان در سراسر عالم و به علت موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و قرارگرفتن در حلقه‌های ژئواستراتژیکی جهانی، همواره مورد تهدید کشورهای صاحب قدرت به‌ویژه تهدید نظامی بوده است و در صورت بروز جنگ، به‌احتمال‌زیاد از طرف کشورهای خارجی مورد حمایت قرار نخواهد گرفت و می‌باید نگاه خود را تماماً معطوف به توان و قدرت داخلی خود نماید. ولی با وجود همه جان‌فشانی‌ها و ازخودگذشتگی‌های معنوی و مادی هموطنان در دوران دفاع مقدس، از تمامی ظرفیت‌های کشور جهت پشتیبانی از جنگ استفاده نشد و در طول جنگ تحمیلی، فقدان نوعی ساختار منسجم در سطح ملی که بتواند نیاز کلیه یگان‌های رزم جمهوری اسلامی را تأمین نماید و با ساختارهای نیروهای مسلح همخوانی داشته باشد، باعث شد که برای اداره جنگ با مشکلاتی مواجه باشیم (محمدی‌نیا، ۱۳۹۶: ۱۳۹).

در ادامه باید اشاره کرد نیروهای نظامی، به‌محض درگیر شدن در جنگ نیاز به تدارکات دارند، ضمن اینکه بدون سرمایه‌گذاری‌های اولیه، از لحاظ نیروی انسانی، آذوقه، تدارکات و ابزارهای گوناگون نمی‌توان به جنگ مبادرت کرد. جنگ، قبل از هر چیز مشکلاتی را در زمینه

تدارک مالی و تأمین هزینه یا حداقل در تولید و ذخیره‌سازی مواد و اقلام مختلف به وجود می‌آورد. ممکن است امکانات اقتصادی و فراهم کردن پشتیبانی‌های لازم، خودبه‌خود برنده جنگ نباشد، اما فقدان و یا کمبود آن می‌تواند موجب شکست شود. شرایط جغرافیایی، ابعاد زمانی و مکانی جنگ و عکس‌العمل‌های یک دشمن قوی می‌تواند در پشتیبانی نیروها اختلال ایجاد نماید و یا اجرای آن را با مشکل روبه‌رو سازد (نویسندگان، ۱۳۸۸: ۱۶۷).

باتوجه به تجارب حاصله از هشت سال دفاع مقدس، بروز مخاصمات و جنگ‌های متعدد در منطقه جنوب غرب آسیا، طرح مبانی شکل‌گیری و بروز جنگ آینده توسط صاحب‌نظران می‌توان به‌سادگی دریافت که نوع دفاع در مقابل هجمه جبهه کفر از عهده نیرو یا اجزاء خاصی از جامعه مانند نیروهای مسلح یا همان بخشی که مورد هجوم قرار می‌گیرد، برنمی‌آید، بلکه تمام توان و ظرفیت نظام اسلامی را در ابعاد مختلف می‌طلبید (فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۲۴۱). بنا بر آنچه گفته شد هدف اصلی در این تحقیق دستیابی به نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده است، ضمن آنکه اهداف فرعی شناسایی ویژگی‌های جنگ‌های آینده و نیز سؤال پژوهش آن است که کارکردهای مختلف بسیج ظرفیت‌ها و منابع ملی چه بوده و چه نقشی در جنگ‌های آینده دارند؟

پیشینه‌شناسی: توماس کین^۱ در تحقیقی در سال ۱۳۸۹ در مرکز مطالعات امنیتی دانشگاه هال^۲ انگلستان با عنوان لجستیک نظامی و عملکرد راهبردی به تأثیر عوامل آمادی بر عملکرد نیروهای مسلح پرداخته است.

رضا محمدی‌نیا در رساله دکتری خود در سال ۱۳۹۶ با عنوان بسیج منابع ملی، عوامل تأثیرگذار بر راهبرد و راهبرد بسیج منابع مادی کشور، برای پشتیبانی از نیروهای مسلح در شرایط تهدید نظامی را بررسی نموده است.

محسن مرادیان در سال ۱۳۹۶ در دانشگاه عالی دفاع ملی در تحقیقی تحت عنوان ارائه الگوی یکپارچه‌سازی و هدایت مؤلفه‌های قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران در محیط جنگ

1. Thomas kin
2. Hull University

آینده الگوی پیشنهادی برای یکپارچه‌سازی قدرت ملی در قالب یک الگوی سه‌سطحی ارائه نموده است.

مبانی نظری

بسیج منابع ملی: بسیج منابع ملی عبارت است از تدارک، آماده‌سازی و بهره‌گیری سازمان‌یافته منابع کشور در تمامی وضعیت‌های اضطراری (محمدی‌نیا، ۱۳۹۵: ۲۴).

جنگ: سازمان ملل در تاریخ ۱۴ دسامبر ۱۹۷۴ تعریف زیر را از جنگ و تهاجم ارائه داد. «به‌کارگرفتن نیروی مسلحانه به‌وسیله یک دولت علیه حاکمیت و تمامیت ارضی یک سرزمین و یا استقلال سیاسی یک دولت دیگر و یا اتخاذ هر شیوه دیگری است که با میثاق ملل متحد منافات داشته باشد» (حافظ‌نیا، ۱۳۹۵: ۳۴۰).

هراکلیتوس، جنگ را از مظاهر قانون حاکم بر جهان می‌داند و معتقد است: «جنگ، سرچشمه و زاینده و فرمانروایی وجود است، قانون همگانی است و بنابراین، بیدادگری نیست و ضرورتی است که هستی بی آن، پایدار نمی‌ماند» (خراسانی، ۱۳۹۴: ۲۵۰). نیچه، جنگ را عصاره تمدن و مدنیت می‌داند و معتقد است: «جنگ و شهامت، خالق پدیده‌های عظیم‌تری از عشق به هم‌نوع هستند. جنگ، آزمون نیکوکاری است؛ به‌عبارتی تنها کنکور بی‌طرف و عادلانه و درحقیقت شاید یگانه رقابت پندار است» (بوتول، ۱۳۹۳: ۱۶).

جنگ آینده: جنگ آینده، جنگی شناخت‌محور و فناورپایه است که از طریق هم‌افزایی قابلیت‌های دفاعی امنیتی و اشراف اطلاعاتی در صحنه‌های سیال جغرافیایی و شبکه‌ای به‌صورت ناهم‌تراز و ائتلافی انجام می‌گیرد. این جنگ، نوعی عملیات تأثیر محور و غافلگیرکننده است که با مداخله مستقیم و غیرمستقیم قدرت‌های بزرگ و استفاده حداقلی از نیروی زمینی با به‌کارگیری گروه‌های فراملی و فرو ملی به‌منظور شکست راهبردی دشمن و نابودی زیرساخت‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و زیست‌محیطی اجرا می‌شود (زه‌دی و کلانتری، ۱۳۹۵: ۱۷).

صاحب‌نظران نام‌های متعدد و متفاوتی برای جنگ آینده برگزیده‌اند که واژه یا نام «نبرد ناهم‌تراز» از جمله اسامی با کاربرد فراوان برای جنگ آینده است؛ به‌گونه‌ای که در سال‌های اخیر، نبرد ناهم‌تراز، بیش‌ازپیش در کانون توجه قرار گرفته و بسیاری از مباحث جاری در حوزه

نظامی، از این مقوله تأثیر گرفته است. در بیشتر موارد از اصطلاح «ناهمتراز» برای توضیح مجموعه عوامل پیدا و پنهان در نبردهای آتی بین دو کشور غیر همتراز استفاده می‌شود (قنبری جهرمی، ۱۳۹۳: ۴۵).

از آنجا که قلمرو فضایی و زمانی تحقیق جنگ‌های آینده است، توجه به آن و ویژگی‌های متصور برای آن می‌تواند راهگشا باشد. جنگ‌های آینده را می‌توان جنگ نسل پنجم و یا جنگ‌های قابلیت‌محور نامید. جنگ‌های قابلیت‌محور را می‌توان نبرد بین جوخه‌های کارآمد و راهبردی در محیط‌های ویژه تعریف کرد. دو رویکرد مهم بر جنگ‌های آینده حاکم خواهد بود؛ رویکرد شبکه‌محور و رویکرد تأثیرمحور (حیدری، ۱۳۹۰: ۶۹).

از محیط جدیدی که منازعات مسلحانه بین‌المللی در آینده در آن رخ می‌دهد چنین بر می‌آید که نیروی مهاجم از پیش برای نسل جدید جنگ برنامه‌ریزی می‌کند و اقدامات گسترده‌ای را برای پنهان‌نگهداشتن تمهیدات حمله و ماهیت عملیاتی که در پیش است به کار می‌بندد. گمراه کردن رهبران سیاسی و نظامی کشور متخاصم درباره نیت مهاجم روش اثربخش دستیابی به هدف است. این کار از طریق انتشار اطلاعات نادرست برای مخفی‌کردن تاریخ شروع و مقیاس عملیات میسر است (صارمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۴).

برخی از ویژگی‌های جنگ‌های آینده عبارتند از: عملیات سریع و قاطع؛ به‌منظور کاهش تلفات و کاهش هزینه، عملیات به شکلی سریع و قاطع تعریف می‌شود تا بدان وسیله شوک و بهت اولیه را که کلید اصلی موفقیت و دستیابی به اهداف سیاسی جنگ است، به طرف مقابل تحمیل کرده و ضمن مدیریت زمان فرصت اعمال تدبیر به موقع را از طرف مقابل بگیرد.

منابع ملی: تمامی اموال، دارایی‌ها و ثروت یک کشور، مانند نیروی انسانی، مواد خام صنعتی، کشاورزی، وسایل ارتباطات، تأسیسات بازرگانی دولتی، اسناد مهم و به‌طور کلی دارایی‌های قابل تقویم یک کشور است (قوام، ۱۳۹۳: ۸).

منابع ملی عبارتند از منابع مادی و معنوی قدرت ملی یک واحد سیاسی که در تحمیل اراده ملی برطرف مقابل در راستای تحقق اهداف و منافع ملی از قابلیت کارکردی قدرت‌آفرینی برخوردار باشند. صاحب‌نظران ایده‌های مختلفی در خصوص منابع ملی شامل موارد زیر دارند:

الف. عوامل اقتصادی

زیربناهای تولید: پس‌انداز ملی، سرمایه‌گذاری ملی، درجه تحرک سرمایه، عناصر و ظرفیت‌های حمل‌ونقل، انرژی، تولید آب، جابه‌جایی فعالیت‌های تولیدی، مدیریت، سطح فناوری، سازمان و سیستم اقتصادی، نیروی انسانی تولید (مهندسين، مدیران، تکنسین‌ها و کادر فنی).

ظرفیت و ارزش تولید: تولید صنعتی، تولید کشاورزی، تولید دامی، تولید خدمات فنی و تخصصی.

سطح تولید: تولید ناخالص ملی، تولید سرانه، سطح خوداتکایی، مازاد تولید ملی، موفقیت بین‌المللی تولید، ترکیب بخشی تولید (صنعت، کشاورزی، خدمات، انرژی).

مبادله تولید: صادرات، واردات و موازنه تجاری، توریسم.

ثروت و منابع ملی: وام‌های اعطاشده خارجی، ذخایر ارزی بین‌المللی، سرمایه‌گذاری بین‌المللی، خدمات مالی (بانک و بیمه)، ثروت اتباع مقیم در خارج از کشور.

ب. عوامل جغرافیایی طبیعی یا سرزمینی

موقعیت نظیر: موقعیت ژئوپولیتیک، راهبردی، ارتباطی، اقلیمی و طبیعی.

وضعیت: شکل، توپوگرافی، وضعیت مرزها، امنیت طبیعی.

وسعت و فضا: فضاهاى توسعه‌یافته، بایر، منتظر بهره‌برداری، عمق راهبردی، مساحت و تراکم‌ها.

بنیادهای زیستی: آب، خاک، پوشش گیاهی، آب‌وهوا، سرانه تراکم فضایی.

منابع طبیعی: منابع کانی فلزی و غیرفلزی و منابع انرژی فسیلی و انرژی‌های غیرفسیلی و پایدار.

ج. عوامل سیاسی

ثبات سیاسی، کارایی سازمان دولت، رهبری و مدیریت سیاسی، شکل دولت، امنیت داخلی، سطح بوروکراسی، سطح همبستگی ملت و حکومت، مشارکت سیاسی مردم.

د. عوامل علمی و فناورانه

زیربنای علمی: تعداد دانشگاه، مراکز علمی و پژوهشی، اساتید، محققین، دانشمندان، نسبت تحصیل‌کردگان دانشگاهی به کل جمعیت، تعداد معلمان، سهم بودجه در تولید ناخالص ملی.

سطح فناوری: فناوری‌های متعارف در حوزه‌های صنعت، کشاورزی، خدمات ارتباطات و نیز فناوری‌های نوین و برتر نظر فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، فضایی، اتمی، زیستی و ژنتیک، پزشکی و درمانی و بهداشتی، نانو، الکترونیک و کامپیوتر، شبیه‌سازی، پژوهش‌های علمی و غیره، میزان بودجه تحقیق و توسعه در کلیه بخش‌ها.

تولید علمی: تعداد فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، تعداد دانش‌آموزان متوسطه، کتب چاپی، تعداد مجلات علمی، مقاله‌های علمی، تحقیقات، کنفرانس‌های علمی، تعداد اختراعات و اکتشافات علمی.

صادرات علمی: تعداد مقاله‌های چاپ‌شده در مجلات خارجی به‌ویژه آی. اس. آی^۱ و یا کنفرانس‌های بین‌المللی، تعداد کتب چاپ‌شده در خارج، تعداد دانشمندان در خارج از کشور، تعداد اختراعات ثبت‌شده در خارج، تعداد دانشجویان خارجی در داخل کشور.

ه. عوامل اجتماعی

جمعیت: تعداد، ترکیب سنی، طول عمر، مرگ‌ومیر عمومی، مرگ‌ومیر کودکان.

درجه تجانس و وحدت ملی (دینی، زبانی، قومی، نژادی)

رفاه اجتماعی: درآمد سرانه، وضع درمان، سطح برخورداری از مسکن، سطح برخورداری

از آب بهداشتی، ترکیب جمعیت شهری و روستایی، کالری مصرفی، توسعه انسانی.

و. عوامل فرهنگی

سطح فرهنگی: درجه سواد، سرانه مصرف کتاب، سرانه مصرف مطبوعات، سرانه رادیو و

تلویزیون، سرانه کامپیوتر، تعداد کاربران اینترنت، نهادها و شبکه‌های خبری و اطلاع‌رسانی.

خصوصیات و روحیه ملی: افتخارات ملی، خصلت‌های ملی (سختکوشی، بردباری)،

باورهای ملی.

ایدئولوژی و اعتقادات

ایمان و ایثار ملی. میراث فرهنگی و تاریخ ملت و کشور.

ز. عوامل نظامی

کمیت و کیفیت نیروی انسانی، تجهیزات، وسایل و تسلیحات، کیفیت فرماندهی (راهبرد، تاکتیک، هنرهای رزمی)، کیفیت سازمان، پشتیبانی و لجستیک، ترکیب نیرو، تسلیحات راهبردی، نیروهای شبه‌نظامی، سهم بودجه نظامی در تولید ناخالص ملی، نسبت نیروی نظامی به طول مرزها، نسبت بودجه دفاعی به طول مرزهای کشور.

ح. عوامل فرامرزی

رقبا و شرکای متحد بین‌المللی، کفایت دیپلماسی، اتباع کشور در خارج از مرزها، وضع همسایگان (قوی، ضعیف، دوست، دشمن)، حضور نقش در سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، روابط فرهنگی و نفوذ فرهنگی و ایدئولوژیک، امنیت پیرامونی، پایگاهی فرامرزی نظامی، نفوذ رسانه‌ای و خبری منطقه‌ای و جهانی، علائق و دل‌بستگی‌های ژئوپلیتیکی.

ط. عوامل و سرچشمه‌های فضایی

پایگاه‌های فضایی، ماهواره‌ها (مخابراتی، تجسسی و زمین‌شناسی)، سفینه‌های فضایی، سفرهای فضایی (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۲۷۲ - ۲۶۹).

مدیریت بسیج منابع در جنگ‌ها: هنگامی که جنگ آغاز می‌شود، اقتصاد، عوامل تولید خود را به طرف تولید تسلیحات و ملزومات جنگی هدایت می‌کند (پوآست، ۱۳۹۲: ۴۰).

در زمان جنگ، دولت‌ها سعی می‌کنند در کنار برنامه‌ها و عملیات نظامی، با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مناسب، ضمن حفظ مرزها، حکومت را نیز از هرگونه خطری حفظ کنند؛ بدین سبب سیاست‌های اقتصادی اتخاذ شده در این دوره با سیاست‌های اقتصادی در شرایط عادی متفاوت است. در این میان، شناخت کالاهای ضروری و راهبردی و منابع و مقدرات ملی و نحوه تأمین و توزیع آنها از مواردی است که باید به‌طور ویژه مورد توجه مدیران و برنامه‌ریزان اقتصادی قرار گیرد. در کشورهای مختلف با توجه به سطح توسعه‌یافتگی و الگوی مصرف جامعه، کالاهای گوناگون دارای درجه متفاوتی از اهمیت راهبردی می‌باشند. در موقعیت جنگی، شناخت کالاهای کم‌کشش (مصرف مستقل) که از جمله کالاهای راهبردی هستند، از اهمیت بالایی برخوردار است. کالای کم‌کشش کالایی است که اهمیت حیاتی دارد طوری که در صورت کاهش درآمد نیز، بازهم افراد جامعه از آن مصرف می‌کنند (آرنت، ۱۳۹۱: ۲۷).

عوامل مؤثر در به‌کارگیری منابع و ظرفیت‌های ملی توسط نیروهای مسلح

عوامل اقتصادی: وضعیت، امکانات و سرمایه‌های بخش دولتی، وضعیت، منابع تولیدی کشور، وضعیت و امکانات سرمایه‌ای در بخش خصوصی، وضعیت درآمد مالی و رفاهی مردم، تشکیل پلیس اقتصادی و الزام سیاست‌های دستوری اقتصاد جنگ و تعیین الگوی مصرف متناسب با تهدیدات

عوامل سیاسی - امنیتی: انسجام سیاسی کشور در راستای اهداف حاکمیت نظام، نفوذ رهبران و نخبگان در بسیج منابع ملی، مشارکت احزاب و جریان‌های سیاسی در بسیج امکانات مقدرات ملی، اقتدار دولت (دستورپذیری بخش عمومی و دولتی)، وجود ناامنی روانی در جامعه و تهاجم همه‌جانبه دشمن به کشور (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۱۹ - ۱۱۷).

عوامل اجتماعی - فرهنگی: رضایت‌مندی مردم از اجرای طرح‌های عدالت اقتصادی در کشور، اختلافات قومی و عدم همگرایی با مرکزیت نظام، روحیه دشمن‌ستیزی مردم، همگرایی فرهنگی و مذهبی با مرکزیت نظام، وضعیت جامعه‌پذیری و قانون‌پذیری مردم، آمادگی روانی و احساس امنیت اجتماعی مردم، میزان مشارکت مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در بسیج امکانات، میزان مشارکت مردم در حوادث و جنگ (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۱۹ - ۱۱۷).

عوامل ساختاری: ساماندهی مدیریت منابع و هدایت آن در مسیر لازم و ایجاد و انحلال سازمان‌ها متناسب با جنگ، ضرورت اعمال سیاست‌های دستوری و ارشادی به‌طور هم‌زمان در مدیریت منابع، سازمان‌دهی اقتصادی جامعه به‌منظور کاهش آسیب‌پذیری مردم به‌ویژه اقشار ضعیف جامعه، تعیین سیاست‌های اقتصادی و کنترل تورم و تجارت خارجی، حفاظت از منابع موجود و کاهش آسیب‌پذیری آنها به‌ویژه منابع زیرساختی، دیپلماسی فعال با کشورهای غیر متخاصم و دیپلماسی عمومی با ملت‌های جهان در راستای جذب امکانات لازم از دیگر کشورها، تحریم خرید خارجی و تأمین نیازهای زمان جنگ بدون وابستگی به خارج با اتکا به تولیدات داخلی، اولویت‌بندی در بسیج منابع متناسب با قابلیت‌ها و تهدیدها، توجه به ملاحظات آمایش سرزمینی متناسب با تهدیدات در تولید، نگهداری و به‌کارگیری منابع، ایجاد سامانه‌های اطلاعاتی از منابع موجود و پنهان و تنظیم سازوکار متناسب به‌منظور بسیج امکانات، وحدت رویه در دستگاه‌های دولتی (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۱۹ - ۱۱۷).

شکل ۱. عوامل مؤثر بر بسیج منابع (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۱۹ - ۱۱۷).

در جمهوری اسلامی ایران مردم نقش مهمی در ایجاد قدرت داشته و ابتدای اصلی حکومت بر مردم و ایفای نقش اصلی توسط آنان می‌باشد. لذا حرکت‌های جمعی و بسیج و به‌کارگیری منابع و مقدرات ملی در سطوح مختلف شامل پول، نیروی کار، تسهیلات اداری، تجهیزات ارتباطی و دسترسی به رسانه‌های گروهی بدون یک تصویر مردمی مثبت نمی‌تواند به توفیق برسد و حتی در سطح جدی شکل گیرد. در کل به‌کارگیری منابع و مقدرات ملی وابسته به توان جذب منابع و شکل‌دادن به ائتلاف در جامعه است (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۱۹-۱۱۷).

از نظر «زالد» و «مک‌کارتی»^۱ مطالعه تجمع منابع (پول و کار) برای فهم فعالیت‌های جمعی اهمیت زیادی دارد و منابع و مقدرات باید در راستای اهداف جمعی به‌کار گرفته شده و به‌کارگیری منابع مستلزم برخورداری از ساختار و سازمان‌دهی مناسب بوده و در تعیین موفقیت‌ها و شکست‌های به‌کارگیری منابع و مقدرات ملی، مداخله سازمان‌ها و افراد خارج از مجموعه مهم است.

از نظر «اوبرشال»^۲ افزودن پاداش‌های فردی و گزینشی، رهبران و فعالان حرکت‌های جمعی را در بسیج منابع و مقدرات ملی تحریک می‌کند. احتمال مجازات در صورت عدم مشارکت نیز بر افزایش احتمال مشارکت کمک می‌نماید (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۱۹ - ۱۱۷).

1. Zald and mackarte
2. Oubershall

اگر مردم احساس کنند در معرض آسیب قرار گرفته‌اند، در مورد اینکه آیا بازهم مایل به کمک هستند یا خیر، مسئله اعتماد مطرح می‌شود. کاهش میزان اعتماد متقابل و از بین رفتن حس مشارکت (که فقدان «سرمایه اجتماعی» خوانده می‌شود) به مثابه عنصر ضد بسیج منابع عمل می‌کند. لذا شاید در میان مجموعه ارزش‌های اجتماعی، اعتماد بزرگ‌ترین و بنیادی‌ترین سرمایه اجتماعی است. بقا و دوام یک اجتماع (در سطح خرد یا کلان) نیازمند اعتماد است؛ زیرا اجماع کنشگران در مواجهه با خطر یا بحران، محتاج اعتمادی است که اولاً، آحاد جامعه در روابط متقابلشان نسبت به یکدیگر دارند و ثانیاً، شهروندان در مناسباتشان با نظام سیاسی، برقرار می‌کنند. (مرادیان، ۱۳۹۴: ۷).

شکل ۲. الگوی یکپارچه‌سازی و هدایت مؤلفه‌های قدرت ملی (مرادیان، ۱۳۹۶)

بسیج منابع ملی: انجام هرگونه عملیات می‌باید بر مبنای فرایندی تعریف‌شده صورت گیرد تا بتوان توقع داشت اهداف و نتایج پیش‌بینی‌شده محقق شود. بسیج منابع ملی نیز از این امر مستثنی نبوده و دارای فرایندی است که عبارت است از شناسایی و اطلاعات، ترکیب، ایمنی و حفظ منابع، توزیع منطقی، به‌کارگیری و مصرف بهینه، جایگزینی و بازیابی (ذوالقدر، ۱۳۸۷: ۲۲۸).

اصول بسیج منابع ملی

بسیج منابع ملی دارای یکسری اصول می‌باشد که اهم آنها عبارتند از:

۱. اصل شناسایی، ۲. اصل ترکیب (هم‌افزایی): برای چه موضوعی، چه توانمندی‌هایی باید با یکدیگر ترکیب شوند تا پاسخ گوی آن وضعیت باشد؟ ۳. اصل حفظ منابع: تأکید بر افزایش

امنیت منابع و حفاظت از آنها و جلوگیری از هدررفت و ضایع شدن منابع و کاهش آسیب‌پذیری منابع، ۴. اصل اندازه (کمیت): برای هر موضوع، چه مقدار از دارایی‌ها و منابع باید بسیج گردد؟ ۵. اصل تناسب: برای هر موضوع و بحران مشخص، منابع و امکانات متناسب با همان باید بسیج گردد، ۶. اصل استمرار: استمرار بسیج امکانات تا محقق شدن هدف. ۷. اصل تبدیل: تبدیل منابع و امکانات غیرکاربردی به منابع و دارایی‌های دیگری که در راستای تحقق اهداف موردنیاز می‌باشد. ۸. اصل بازتولید: برنامه‌ریزی برای تجدید منابع مصرف‌شده (محمدی‌نیا، ۱۳۸۹: ۵۱).

راهبردهای نظامی در جنگ‌های آینده: با پیشرفت فناوری، عملیات نظامی در آینده غیرخطی و هم‌زمان بوده و صحنه نبرد ۳۶۰ درجه شکل خواهد گرفت و جنگ به فضا نیز گسترش می‌یابد. چنین جنگ‌هایی به سربازانی نیاز دارد که بتوانند با ابزارهای پیشرفته در آنها شرکت کنند. بر این اساس راهبردهای نظامی جنگ‌های آینده را می‌توان متشکل از اصول زیر دانست: سلطه، عدم اطمینان و تغییرپذیری در جنگ‌های آینده، گسترش نبردهای نامتقارن، سایه‌افکندن سلاح‌های انهدام جمعی تقریباً در تمام صحنه‌های جنگ، گسترش جنگ‌های چریکی، ناکامی نیروهای منظم در مغلوب‌ساختن دشمنان احتمالی و تکیه بر جنگ‌های نامنظم (فرقانی‌نیا و کمالی، ۱۳۸۵: ۴۹).

رویکردهای محتمل در جنگ‌های آینده: در دوره‌های مختلف، رویکردهای مختلفی از جنگ‌ها را شاهد بوده‌ایم؛ در جنگ‌های آینده، رویکردهای ذیل محتمل است: درگیری در مقابل رقابت، جنگ فیزیکی در برابر نبرد فکری، اصل صرفه‌جویی نیروها، مکان در برابر زمان، حمله فیزیکی در برابر هدف اخلاقی، ابزارها در برابر برداشت‌ها، ملاک‌های ملموس پیروزی در برابر ملاک‌های ناملموس پیروزی، برتری اطلاعاتی، سخت‌افزار در برابر نرم‌افزار، جنگ در برابر آمادگی، بردن در برابر نباختن (نویسندگان، ۱۳۸۸: ۶۱).

ویژگی‌های جنگ‌های آینده: در جنگ‌ها ابعاد و مؤلفه‌های جنگ (شامل زمان، مکان، سطح نبرد، وسعت منطقه درگیری، میزان دقت و سرعت، به‌کارگیری سایر مؤلفه‌های غیرنظامی، میزان به‌کارگیری فناوری‌های نوین و...) در هر عصری متفاوت با عصر دیگر ظهور می‌کند. با توجه به مطالب و موضوعات پیش‌گفته می‌توان ویژگی‌های جنگ‌های آینده را به شرح ذیل

برشماری نمود: ناهمگون بودن، کوتاه‌بودن زمان درگیری، وسیع‌بودن منطقه نبرد، اجرای سریع و قاطع با شدت عمل، انطباق سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی، سرعت بالا در چرخش اطلاعات، دستیابی هم‌زمان به اهداف سیاسی - نظامی، آماده‌نمودن افکار عمومی برای جنگ، دقت، هوشمندی و قدرت تخریب بالای تسلیحات، استفاده از فناوری مدرن برای اداره جنگ، غیرتناوبی‌بودن جنگ، ائتلافی‌بودن و اجرای عملیات روانی مستمر (محرابی، ۱۳۸۵: ۱۲۵).

موارد مرتبط با بروز جنگ‌های آینده در مقابل جمهوری اسلامی ایران

منطقه غرب آسیا با داشتن منابع غنی انرژی از یک سو و موقعیت خاص ژئوپلیتیک از سوی دیگر، حوزه منفعتی غیرقابل اغماض برای قدرت‌های بزرگ محسوب می‌شود. این در حالی است که این منطقه نه تنها با نظم سیاسی - اقتصادی امریکا هماهنگی ندارد، بلکه به شدت از پتانسیل مقاومت و مقابله برخوردار است و به همین علت منشأ بروز جنگ‌های متعدد بوده است (جعفری و منفرد، ۱۳۹۰: ۵۲). در این راستا جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و دارا بودن موقعیت خاص ژئوپلیتیکی مورد توجه بوده و دلایل زیر می‌تواند از موارد امکان وقوع جنگ آینده محسوب گردد:

الف. موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی: موقعیت جغرافیایی ایران حلقه‌ی ارتباطی سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا را به وجود آورده و با مالکیت بر چندین جزیره کوچک و بزرگ و نقاط راهبردی در خلیج فارس و تسلط بر تنگه هرمز از نظر موقعیت جغرافیایی دارای اهمیت فوق‌العاده راهبردی است. (صفوی، ۱۳۷۹: ۷). اهمیت جایگاه ایران ناشی از این واقعیت است که این کشور، از طریق خلیج فارس و دریای عمان به دریای آزاد راه دارد و دارای موقعیت گذرگاهی است. ایران که به عنوان یک کشور مهم از دید راهبردی در دوران جنگ سرد مطرح بود، اکنون با عامل اقتصادی (ژئواکونومیک) منطبق شده و موقعیت منطقه‌ای آن تبدیل به موقعیت ممتاز بین‌المللی شده است. این موقعیت استثنایی جایگزین‌ناپذیر بوده و نقش محوری در تدوین راهبرد منظومه‌های قدرت در سده‌ی حاضر خواهد داشت (میرحیدر، ۱۳۸۶: ۱۸۰ - ۱۷۹) ایران از لحاظ موقعیت از سه ویژگی برخوردار است:

۱. متصل به موقعیت برّی اوراسیاست.

۲. به سبب دارابودن سواحل در خلیج فارس و دریای عمان از موقعیت بحری برخوردار است.

۳. به لحاظ دراختیارداشتن تنگه هرمز، دارای موقعیت گذرگاهی است» (صفوی، ۱۳۹۵: ۷۳).

مسائل فرهنگی و اجتماعی: شاخصه‌های تاریخی و دین و مذهب از عوامل پایدار انسجام‌بخش و وحدت‌آفرین در ایجاد و احیای آرمان سیاسی در میان ملت ایران به حساب می‌آید. بنابراین، کشور ایران با سابقه تمدنی کهن خود می‌تواند در برگیرنده دو نماد اصلی ملی و دینی باشد (اطاعت، ۱۳۹۵: ۲۰).

هویت ایرانی، هویتی چندپایه است و بر عواملی چون؛ سرزمین مشترک، تاریخ مشترک، ادبیات مشترک، دین و آداب و سنن مشترک استوار است. بنابراین چنانچه هر ایرانی در یک عامل از عوامل مزبور با ایرانی دیگری شریک نباشد، در دیگر عوامل با او و دیگر ایرانیان شریک خواهد بود. هویت ملی ایرانی درحقیقت چتر گسترده‌ای است و هویت‌های محلی اقوامی چند را در درون خود دارد (گلی‌زواره، ۱۳۹۲: ۲۷).

سیاست‌های دفاعی: سیاست‌های دفاعی ایران در منطقه مبتنی بر تفکر دفاعی، استفاده از قدرت بازدارندگی، ایجاد عمق راهبردی دفاعی در داخل از طریق مشارکت مردمی در فرایند دفاع و امنیت با استفاده از بسیج مردمی، عدم اتکاء به قدرت‌های مکمل خارجی و خوداتکایی در تأمین امنیت ملی، ایجاد عمق راهبردی دفاعی در خارج از مرزها، خوداتکایی در دفاع راهبردی از لحاظ فناوری و توسعه سلاح‌های دوربرد موشکی، اتخاذ سیاست تنش‌زدایی به‌منظور حذف قدرت‌های فرامنطقه‌ای از نظام امنیت منطقه‌ای، دستیابی به قدرت بازدارندگی مؤثر از طریق تجارب هدایت جنگ در دوران هشت سال دفاع مقدس و تقویت زیر ساخت‌های نظامی و دفاعی کشور می‌باشد (سلامی، ۱۳۹۷: ۱۱).

انرژی و منابع طبیعی: «جمهوری اسلامی ایران از لحاظ منابع انرژی فسیلی که جزء منابع راهبردی محسوب می‌شود، در سطح جهان موقعیت برتری دارد. به لحاظ ذخایر اثبات‌شده نفت جمهوری اسلامی ایران بعد از عربستان، بر دومین ذخایر نفتی جهان تکیه دارد و عراق سومین کشور در این زمینه است. به لحاظ ذخایر گاز طبیعی ایران بعد از روسیه در رتبه دوم جهان قرار

دارد» (متین، ۱۳۹۳: ۸۱). همچنین ایران به واسطه شرایط طبیعی و وضعیت زمین‌شناسی از منابع معدنی غنی برخوردار است. مجموعه ذخایر شناسایی شده در کشور بیش از ۴۰ نوع مواد معدنی فلزی را شامل می‌شود، بعد از منابع نفت و گاز، در ایران می‌توان به منابع معدنی زغال‌سنگ، سنگ آهن، طلا، مس، کرومیت، سرب، روی، منگنز و گوگرد اشاره کرد (مریدی، ۱۳۹۲: ۸۳ - ۸۲).

شبکه ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی: ایران در منطقه از کانون‌های تجاری و از حوزه‌های فعال بازرگانی محسوب می‌شود. عبور شاهراه تجاری «جاده ابریشم» از این سرزمین و قرارگرفتن در میان این بزرگراه تجاری که شرق و غرب را به هم متصل می‌کند، از بالابودن سهم تجارت در اقتصاد ایران حکایت دارد و ایران وضعیت بسیار خوبی به لحاظ خطوط جاده‌ای، ریلی و هوایی و دریایی در زمینه انتقال کالا و انرژی دارد (فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۱۱۴).

سرزمین ایران در طول دوران تاریخی خود همواره عامل ارتباط‌دهنده و بسترساز تعامل میان کانون‌های تمدن، گروه‌های انسانی و قومی مجاور فلات ایران بوده است. موقعیت خاص ایران که در مرکز ثقل یکی از بزرگ‌ترین شبکه‌های ارتباطی جهان قرار گرفته و همچون پلی اروپا را به خاور دور و کشورهای آسیای مرکزی و ماورای قفقاز را به جنوب وصل می‌کند که این امر پیوسته تأثیر مستقیم در طول تاریخ کهن این سرزمین داشته است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۴۲).

جایگاه پشتیبانی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

در این بخش به بررسی جایگاه پشتیبانی از نیروهای مسلح در اسناد بالادستی پرداخته شده است؛ منظور از اسناد بالادستی، قرآن و روایات، گفتمان ولایت و قانون اساسی است.

۱. جایگاه پشتیبانی از نیروهای مسلح در قرآن کریم

امر پشتیبانی نظامی در اسلام چنان اهمیت دارد که در آیات متعددی بر آن تأکید بسیار شده است. از جمله در سوره مبارکه انفال فراهم‌بودن امکانات و تدارکات نظامی در کنار آمادگی نیروهای مسلح، نشانه اقتدار نظام اسلامی و وسیله ارباب دشمنان خدا و مسلمانان قلمداد شده است.

وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ. (انفال/ ۶۰).

و شما در مقام مبارزه با آن کافران خود را مهیا کنید و تا آن حد که بتوانید از آذوقه و تسلیحات و آلات جنگی و اسبان سواری برای تهدید و تخویف دشمنان خدا و دشمنان خودتان کاملاً فراهم سازید و بر قوم دیگری که شما بر دشمنی آنان مطلع نیستید و خدا به مکر و دشمنی آنها آگاه است، نیز مهیا باشید و آنچه در راه خدا (و احیای دین خدا) صرف می‌کنید، خدا تمام و کمال به شما عوض خواهد داد و هرگز به شما ستم نخواهد شد (انفال/ ۶۰). برابر آنچه ذکر شده آمادگی نظامی حکومت اسلامی که از مهم‌ترین شاخصه‌های آن فراهم کردن و آماده‌نگهداشتن لجستیک است، در قرآن مجید از وظایف نظام اسلامی و مؤمنان قلمداد شده است (رجبی، ۱۳۸۸: ۲۱).

در ادامه نیز برخی آیات مربوط به جهاد مالی و پشتیبانی و آماد جنگ در قرآن کریم به‌عنوان مهم‌ترین سند بالادستی، ارائه شده است: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آوَوْا وَ نَصَرُوا أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَهِجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يَهِجِرُوا وَ إِنْ اسْتَنْصَرْتُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (انفال/ ۷۲).

آنان که به خدا ایمان آوردند و از وطن خود هجرت نمودند و در راه خدا با مال و جانشان کوشش و فداکاری کردند (مهاجرین مکه) و هم آنان که به مهاجرین منزل دادند و از آنها یاری کردند (انصار مدینه) آنها دوستدار یکدیگرند و آنهایی که ایمان آورده‌اند، لیکن مهاجرت نکرده‌اند، هیچ شما دوستدار و طرفدار آنها نباشید تا وقتی که هجرت گزینند ولی اگر از شما (در کار دین و پیشرفت اسلام) مدد خواستند بر شماست که آنها را یاری کنید مگر آنها با قومی که با شما عهد و پیمان مسالمت بسته‌اند به خصومت برخیزید (و بدانید) که خدا به هرچه از بد و نیک می‌کنید آگاه است (انفال/ ۷۲).

۲. مبانی حکومتی

دیدگاه‌های امامین انقلاب اسلامی، درمورد پشتیبانی از نیروهای مسلح با مطالعه و بررسی «تحلیل محتوا» در فرامین حضرات آیات امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، موارد زیر دارای بیشترین فراوانی در مبحث پشتیبانی از رزمندگان بوده است و به‌علت گستردگی مطالب عناوین ۱. پشتیبانی از رزمندگان، ۲. بسیج امکانات، ۳. تجهیز، ۴. جهاد مالی، ۵. آمادگی قوا ذکر می‌گردد که جمع‌بندی آن به شرح زیر است:

- تأمین احتیاجات جبهه و کمک به دفاع از واجبات کفایی است (حضرت امام رحمه‌الله علیه).

- اگر همه امکانات کشور بسیج می‌شدند، گام‌های بلندتری برداشته می‌شد، لکن به‌دلیل شرایط پیش‌آمده و عدم بسیج همه امکانات قطعنامه ۵۹۸ پذیرفته شد (حضرت امام رحمه‌الله علیه).

- تأکید بر اینکه جنگ توسط کمک‌های مردمی اداره شده و تقدیر از مردم (حضرت امام رحمه‌الله علیه).

- توجه و تأکید بر کمک‌های مالی (جهاد مالی) به رزمندگان که هم‌وزن جهاد جان است که از تکالیف اسلام است (حضرت امام رحمه‌الله علیه).

- تشویق زنان به‌منظور کمک و پشتیبانی از رزمندگان (حضرت امام رحمه‌الله علیه).

- تحریم استفاده، خریداری امکانات و محروم کردن دشمن از منابع داخلی کشور (امام و رهبری).

- تعیین اولویت استفاده از امکانات و منابع یک کشور به‌منظور مقابله با دشمن (مقام معظم رهبری).

- تعیین سازوکار برای شناسایی اقلام موردنیاز جنگ و نگهداری و حفظ آنها (مقام معظم رهبری).

- تأکید بر تجهیز و فراهم‌آوری امکانات متناسب با تهدید در مقابله با دشمن و تقویت و نوسازی صنایع کشور به‌ویژه صنایع دفاعی (مقام معظم رهبری).

- اجر کسی که برای جبهه تدارکات می‌آورد در صورت شهادت اجر شهید است (مقام معظم رهبری).

- تأکید بر ضرورت تمرکز امکانات کشور برای پشتیبانی از جنگ و دفاع و حفظ امکانات موجود با تشکیل ساختار مناسب (حضرت امام و رهبری).

- رعایت اصول ایمنی و حفاظتی برای مراکز صنایع و مردم و ایجاد پناهگاه‌های لازم برای این امر به منظور حفاظت از منابع (حضرت امام و رهبری).

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

اصل ۱۱۰ قانون اساسی: وظایف و اختیارات رهبر به شرح زیر است: تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران، پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام، فرمان همه‌پرسی، فرماندهی کل نیروهای مسلح، اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها.

اصل ۱۵۱ قانون اساسی: به حکم آیه شریفه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را طبق موازین اسلامی فراهم نماید، به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند، ولی داشتن اسلحه باید با اجازه مقامات باشد.

اصل ۱۷۶ قانون اساسی: در این اصل از فصل سیزدهم و توصیف و تبیین وظایف شورای عالی امنیت ملی آمده است که وظیفه رئیس‌جمهور به‌عنوان ریاست شورای عالی امنیت ملی عبارت است از بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی. (منظور از بهره‌گیری از تمام امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی همان تحقق پشتیبانی همه‌جانبه از نیروهای مسلح در مقابله با تهدیدات و جنگ احتمالی است).

وظایف شورای عالی امنیت ملی در به کارگیری منابع ملی

به منظور تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی، شورای عالی امنیت ملی به ریاست رئیس جمهور با وظایف زیر تشکیل می‌شود:

تعیین سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور در محدوده سیاست‌های کلی تعیین شده از طرف مقام رهبری، هماهنگ نمودن فعالیت‌های سیاسی، اطلاعاتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ارتباط با تدابیر کلی دفاعی - امنیتی، بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی (یوسف‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۰۵).

دیدگاه‌های نخبگان در مورد پشتیبانی

از متن مصاحبه تعدادی از نخبگان مدیریت دفاعی کشور موارد زیر استخراج شده و به طور خلاصه به شرح زیر به آنها اشاره می‌شود:

- لزوم ایجاد حرکت خودجوش در کمک‌های مردمی بر بخش خصوصی؛
- ضرورت استقلال در تولید و برنامه‌ریزی در سیستم ارتباطات، حمل و نقل، انرژی و مواد غذایی؛
- ضرورت ایجاد ساختارهای مناسب به منظور بخش دولتی، بخش خصوصی کمک‌های مردمی؛
- ضرورت برنامه‌ریزی برای دفاع کشور، در هر دو عرصه، بسیج نیروی انسانی و بسیج امکانات مادی؛
- ایجاد ساختارهای مناسب بسیج امکانات، از جمله اقدامات اساسی است؛
- دولت در زمان جنگ، علاوه بر اداره سیاسی - اقتصادی و امنیتی کشور باید در جنگ حضور پیدا کند؛
- هنر به کارگیری نیروها و امکانات مردمی، در جبهه‌ها از معجزات الهی در جنگ است؛
- بسیج ملی، میزانی از توان کشور است که در صورت لزوم می‌تواند به کمک نیروهای مسلح بیاید؛
- دو منظور شدن صنایع برای تولید مهمات و تسلیحات موجب تولید قدرت بازدارندگی (پدافند غیرعامل) است؛

- یکی از فرصت‌های کشور در بازدارندگی جنگ، گسترش تعامل با کشورهای منطقه است؛

- کاری که امام (رحمه‌الله علیه) کردند این بود که همه کشور را پشت سر جبهه قراردادند؛
- سرنوشت جنگ در میدان اندیشه، ایمان، فناوری و مردمی‌کردن دفاع مقدس تعیین می‌شود؛

- حفظ و نگهداری غنائم جنگی از اهم مسائل در دوران نبرد است (مصاحبه محققین).

تجربیات جمهوری اسلامی ایران در پشتیبانی از هشت سال دفاع مقدس

جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران هم‌زمان با نخستین هفته شروع به کار دولت شهید رجایی به صورت رسمی و همه‌جانبه آغاز شد؛ بنابراین، دولت شهید رجایی با جنگ متولد شد. دولت شرایط دوران گذار و مسائل گوناگون ناشی از آن را سپری می‌کرد و به لحاظ داخلی و سیاست خارجی تمهیداتی برای مواجهه با چنان جنگ گسترده‌ای تدارک ندیده بود. لذا به ناچار دولت با شرایط انفعالی با جنگ مواجه و مجبور شد مواضع دفاعی و انفعالی به خود بگیرد. در این زمان، ابوالحسن بنی‌صدر رئیس‌جمهور بود و فرماندهی کل قوا و ریاست شورای عالی دفاع را نیز در اختیار داشت. وی به دلیل افکار خاص سیاسی تلاش داشت تا از شرایط جنگی به منظور افکار پلید خود استفاده کند. لذا در کار دولت کارشکنی کرده و به منظور اختلاف بین ارتش و سپاه کار می‌کرد و این‌گونه بخشی از وقت مقامات دولت و انقلاب صرف خنثی‌سازی فعالیت‌های او می‌شد؛ بنابراین، امام و روحانیت به بسیج امکانات عمومی کشور در پشتیبانی نیروهای مسلح در جنگ پرداختند (فیروزآبادی، ۱۳۹۵).

به هر حال، وظایف و حوزه تصمیم‌گیری و عملکرد دولت شهید رجایی در ارتباط با جنگ بیشتر متوجه تدارکات و پشتیبانی، اقدامات ستادی، بودجه نظامی، تأمین اعتبارات و هزینه‌ها، مقابله و رفع عوارض و پیامدهای منفی جنگ مثل بیکاری، اسکان آوارگان و مهاجرین و رسیدگی به مشکلات و مسائل گوناگون آنها، جمع‌آوری و ارسال کمک‌های مردمی به جبهه‌های جنگ، مسائل مربوط به بازسازی و نوسازی مناطق جنگ‌زده، سیاست خارجی جنگ و امور مشابه مرتبط بود. در این راستا، تشکیل شورای عالی پشتیبانی جنگ، تشکیل کمیسیون

مهندسی صنعتی دولت، تشکیل ستاد مرکزی امداد و درمان مرکزی جنگ، تشکیل معاونت جنگ در وزارتخانه دفاع و تشکیل ستاد بسیج اقتصادی قابل ذکر است (فیروزآبادی، ۱۳۹۵).

تجربه بسیج منابع مادی در دیگر کشورها (مطالعات تطبیقی)

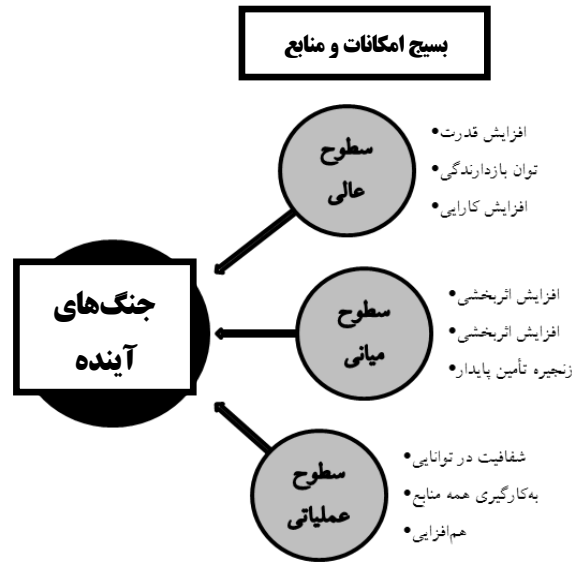
یکی از تجربیات قابل توجه جنگ‌های بزرگ به‌ویژه جنگ جهانی دوم، بسیج امکانات و منابع کشورهای درگیر بوده است. سهمیه‌بندی و کنترل توزیع کالاهای ضروری و تعیین نرخ و مالیات بر درآمد و بر واردات بخشی از اقدامات کنترلی محسوب می‌شود. گرانی قیمت‌ها از پدیده‌های پذیرفته‌شده دو جنگ جهانی می‌باشد. تشکیل ستادهای مبارزه با بحران اقتصادی جنگ، یک تجربه تاریخی در هر دو جنگ جهانی می‌باشد (محمدی‌نیا، ۱۳۹۶: ۷۳).

شناسایی کالاهای راهبردی و برنامه‌ریزی برای مواد خام، نحوه تولید، توزیع و مصرف و واردات و صادرات آنها از اولویت برخوردار بوده است. تشکیل «گروه فناوری‌های نظامی» زیر نظر نظامیان، کنترل کلیه کالاهای راهبردی را در آمریکا برعهده‌گرفته و قانون دفاع ملی، معاون وزیر جنگ را مسئول طرح‌ریزی بسیج ملی برای آمادگی در جنگ جهانی دوم نمود. تأسیس دانشکده صنعتی ارتش و آموزش بسیج ملی از اقدامات دیگر ارتش آمریکا در جنگ جهانی اول است (محمدی‌نیا، ۱۳۹۶: ۷۳).

در سال ۱۹۴۰ رئیس‌جمهور آمریکا شخصاً مسئولیت کنترل بسیج را برعهده گرفت و نظامیان، مشاوران اصلی او در بسیج امکانات و منابع بوده‌اند. یکی از نکات اصلی بسیج منابع در آمریکا، تأمین سلاح، تجهیزات جنگی، حمل‌ونقل، لباس و مواد غذایی و امور خدماتی می‌باشد (محمدی‌نیا، ۱۳۹۶: ۷۳).

مدل مفهومی پژوهش

پس از مطالعه پیشینه تحقیق و مشاهده عوامل موجود در مسیر اثرگذاری بسیج امکانات و منابع در جنگ‌های آینده، مدل مفهومی در قالب شکل ۳ پیشنهاد می‌شود.

شکل ۳. مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی

روش این پژوهش قیاسی است. روش‌شناسی قیاسی نظریه‌ای را برای بررسی پدیده‌ای خاص در نظر می‌گیرد (افشارکهن، ۱۳۸۳: ۲۳). تحقیق حاضر از حیث هدف آن یک تحقیق کاربردی است؛ چراکه یافته‌هایش، پاسخی است برای مشکلات عملی موجود در دنیای واقعی. از حیث تحلیل در بخش کیفی از روش تحلیل مضمون به شیوه طرح اکتشافی متوالی^۱ استفاده شد. در طرح اکتشافی متوالی تحلیل و جمع‌آوری داده‌های کمی پس از جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کیفی انجام می‌شود. این طرح به جنبه‌های کمی مطالعه اولویت می‌دهد اما از دید محققان اجزای کمی را در خدمت اجزای کیفی قرار می‌دهد که اولویت اصلی به‌شمار می‌رود. از سوی دیگر طرح اکتشافی متوالی با جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کیفی آغاز می‌شود و به‌تبع آن، این طرح به جنبه‌های کیفی تحقیق اولویت داده است (کرسول و همکاران، ۲۰۰۵: ۶۷). در بخش کمی از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. این تحقیق مقطعی است زیرا

1. Exploratory Sequential Design

گردآوری داده‌ها در آن، در بازه یک یا چند صفت در یک مقطع از زمان انجام‌گرفته است و همچنین از لحاظ روش‌های گردآوری داده‌ها یک روش ترکیبی محسوب می‌شود، زیرا از دو روش کیفی (تحلیل مضمون) و کمی (پیمایشی)، برای گردآوری داده‌ها استفاده نموده است. یکی از تکنیک‌های تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی، تحلیل مضمون است. تحلیل مضمون، روشی برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها و مضامین موجود در داده‌ها می‌باشد. این روش داده‌ها را به داده‌هایی غنی و تفضیلی تبدیل می‌کند (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۸۶). تحلیل مضمون یک روش تحلیل اطلاعات کیفی است که کم‌تر به آن پرداخته شده اما به‌طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین تحلیل مضمون روشی است که هم برای بیان واقعیت و هم برای تبیین آن به‌کار می‌رود (بویاتزیس، ۱۹۹۸: ۱۰۲).

اجرای شبکه مضامین، صرفاً روشی از سازماندهی تحلیل محتوای اطلاعات کیفی است. تحلیل‌های محتوا در پی کشف مضامین عمده در یک متن در سطوح مختلف و هدف شبکه مضامین، تسهیل ساختار و نمایش این مضامین است. روشن است که فرایند استخراج مضامین از اطلاعات متنی و نمایش اینها با یک ابزار بازنمایانه در تحقیق کیفی به‌خوبی قابل اجراست.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق
یافته‌های حاصل از مطالعه بخش کیفی

جدول ۱. ویژگی‌های جنگ آینده

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
جنگ آینده	راهبردی	جنگ نرم و تأثیر بر افکار عمومی
		عدم قطعیت
		چندوجهی بودن نبرد
		کاهش فاصله سطوح راهبردی و راه کنشی
		پیوستگی منافع
		درهم‌تنیده بودن ابعاد زمان و مکان
		به‌کارگیری گسترده علوم شناختی
		پیچش الگوها
	عملیاتی	سریع بودن (سرعت در عملیات)
		از بین رفتن فوری اندیشه‌ها
		تحلیل بهره‌وری در جنگ
		تغییر سریع فناوری‌های دفاعی
		عدم همگرایی شدن
		کوتاه شدن زمان درگیری
		منطقه وسیع نبرد
		تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات
	راهکنشی (فنی)	دارای تغییرات بنیادین
		دانشی شدن جنگ
		دور ایستا بودن
		اهمیت روزافزون فرماندهی واحد
		چندمنظوره شدن واحدهای نظامی
		منطقه وسیع نبرد
		مکانیزه شدن همه عرصه‌های نبرد
		گسترش به‌کارگیری ناتوان‌کننده‌ها (غیر کشته‌ها)

جدول ۲. کارکردهای بسیج منابع ملی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
بسیج امکانات و منابع	سطوح عالی	افزایش قدرت
		توان بازدارندگی
		افزایش کارایی
	سطوح میانی	افزایش اثربخشی
		زنجیره تأمین سریع
		زنجیره تأمین پایدار
	سطوح عملیاتی	شفافیت در توانایی
		به کارگیری همه منابع
		هم افزایی

جدول ۳. بررسی بهنجار (نرمال) بودن داده‌های ویژگی‌های جنگ آینده

Sig	df	مضامین پایه
0.001	۶۹	جنگ نرم و تأثیر بر افکار عمومی
0.001	۶۹	عدم قطعیت
0.001	۶۹	چندوجهی بودن نبرد
0.001	۶۹	کاهش فاصله سطوح راهبردی و راه کنشی
0.001	۶۹	پیوستگی منافع
0.001	۶۹	درهم تنیده بودن ابعاد زمان و مکان
0.001	۶۹	به کارگیری گسترده علوم شناختی
0.001	۶۹	پیچش الگوها
0.001	۶۹	سریع بودن (سرعت در عملیات)
0.001	۶۹	از بین رفتن فوری اندیشه‌ها
0.001	۶۹	تحلیل بهره‌وری در جنگ
0.001	۶۹	تغییر سریع فناوری‌های دفاعی
0.001	۶۹	عدم همگرایی شدن
0.001	۶۹	کوتاه شدن زمان درگیری
0.001	۶۹	منطقه وسیع نبرد
0.001	۶۹	تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات
0.001	۶۹	دارای تغییرات بنیادین
0.001	۶۹	دانشی شدن جنگ
0.001	۶۹	دور ایستابودن
0.001	۶۹	اهمیت روزافزون فرماندهی واحد
0.001	۶۹	چندمنظوره شدن واحدهای نظامی
0.001	۶۹	منطقه وسیع نبرد
0.001	۶۹	مکانیزه شدن همه عرصه‌های نبرد
0.001	۶۹	گسترش به کارگیری ناتوان‌کننده‌ها (غیرکشنده‌ها)

باتوجه به جداول فوق، میزان sig متناظر با هریک از داده‌ها برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد که از ۰/۰۵ کم‌تر است. در نتیجه داده‌های این جداول از توزیع بهنجار (نرمال) برخوردار نبوده و از آمار ناپارامتریک برای تحلیل استنباطی استفاده می‌کنیم.

جدول ۴. بررسی بهنجار (نرمال بودن) داده‌های کارکردهای بسیج منابع ملی

Sig	df	مضامین پایه
0.001	۶۹	افزایش قدرت
0.001	۶۹	توان بازدارندگی
0.001	۶۹	افزایش کارایی
0.001	۶۹	افزایش اثربخشی
0.001	۶۹	زنجیره تأمین سریع
0.001	۶۹	زنجیره تأمین پایدار
0.001	۶۹	شفافیت در توانایی
0.001	۶۹	به‌کارگیری همه منابع
0.001	۶۹	هم‌افزایی

باتوجه به جداول فوق، میزان sig متناظر با هریک از داده‌ها برابر با ۰.۰۰۰ می‌باشد که از ۰.۰۵ کم‌تر است. در نتیجه داده‌های این جداول از توزیع نرمال برخوردار نبوده و از آمار ناپارامتریک برای تحلیل استنباطی استفاده می‌کنیم.

جدول ۵. میزان تأثیر متقابل کارکردهای بسیج منابع ملی و ویژگی‌های جنگ‌های آینده

هم‌افزایی	به‌کارگیری همه منابع	شفافیت در توانایی	زنجیره تأمین پایدار	زنجیره تأمین سریع	افزایش اثربخشی	افزایش کارایی	توان بازدارندگی	افزایش قدرت	بسیج منابع ملی
									ویژگی‌های جنگ‌های آینده
۳/۶	۴/۰	۲/۲	۳/۲	۳/۴	۳/۶	۳/۶	۳/۶	۴/۰	جنگ نرم و تأثیر بر افکار عمومی
۴/۰	۲/۲	۳/۵	۴/۰	۲/۲	۲/۲	۳/۴	۴/۰	۳/۲	عدم قطعیت
۳/۲	۳/۵	۳/۷	۳/۲	۳/۵	۳/۵	۴/۰	۳/۲	۴/۰	چندوجهی بودن نبرد
۴/۰	۳/۲	۴/۴	۴/۰	۳/۷	۳/۷	۳/۲	۴/۰	۳/۸	کاهش فاصله سطوح راهبردی و راه‌کنشی
۳/۸	۴/۰	۲/۲	۳/۸	۴/۴	۳/۶	۴/۰	۳/۸	۴/۰	پیوستگی منافع
۴/۰	۴/۰	۴/۹	۴/۰	۲/۲	۴/۰	۳/۸	۴/۰	۳/۳	درهم‌تنیده بودن ابعاد زمان و مکان
۳/۳	۳/۲	۴/۰	۳/۳	۴/۹	۳/۲	۴/۰	۳/۳	۴/۳	به‌کارگیری گسترده علوم شناختی
۴/۳	۴/۰	۳/۲	۴/۳	۴/۰	۴/۰	۳/۳	۴/۳	۴/۹	پیش‌الگوها
۴/۹	۳/۸	۴/۰	۴/۹	۳/۲	۳/۸	۴/۳	۴/۹	۳/۹	سریع بودن (سرعت در عملیات)
۳/۹	۴/۰	۳/۸	۳/۹	۴/۰	۴/۰	۴/۹	۳/۹	۳/۸	ازبین‌رفتن فوری اندیشه‌ها
۳/۸	۳/۳	۴/۰	۳/۸	۳/۸	۳/۳	۳/۹	۳/۸	۴/۶	تحلیل بهره‌وری در جنگ
۴/۶	۴/۳	۳/۳	۴/۶	۴/۰	۴/۳	۳/۸	۴/۶	۲/۲	تغییر سریع فناوری‌های دفاعی
۴/۰	۴/۹	۴/۳	۴/۰	۳/۳	۴/۹	۴/۶	۴/۰	۳/۵	عدم همگرایی شدن
۳/۲	۳/۹	۴/۹	۳/۲	۴/۳	۳/۹	۴/۰	۳/۲	۳/۷	کوتاه‌شدن زمان درگیری
۴/۰	۳/۸	۳/۹	۴/۰	۴/۹	۳/۸	۳/۲	۴/۰	۴/۴	منطقه وسیع نبرد
۳/۸	۴/۶	۳/۸	۳/۸	۳/۹	۴/۶	۴/۰	۳/۲	۲/۲	تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات
۴/۰	۴/۰	۲/۲	۴/۰	۳/۸	۴/۰	۳/۸	۴/۰	۴/۹	دارای تغییرات بنیادین
۳/۳	۳/۲	۳/۵	۳/۳	۴/۶	۳/۲	۴/۰	۳/۸	۴/۰	دانشی‌شدن جنگ
۴/۳	۴/۰	۳/۷	۴/۳	۴/۰	۲/۲	۳/۳	۴/۰	۳/۲	دور ایستابودن
۴/۹	۳/۸	۴/۴	۴/۹	۳/۲	۳/۵	۴/۳	۳/۳	۲/۲	اهمیت روزافزون فرماندهی واحد
۳/۹	۴/۰	۲/۲	۳/۹	۴/۰	۳/۷	۳/۲	۳/۲	۳/۵	چندمنظوره شدن واحدهای نظامی
۳/۸	۳/۳	۴/۹	۳/۸	۳/۸	۴/۴	۴/۰	۴/۰	۳/۷	منطقه وسیع نبرد
۴/۶	۴/۳	۴/۰	۴/۶	۴/۰	۲/۲	۳/۸	۳/۸	۴/۴	مکانیزه‌شدن همه عرصه‌های نبرد
۴/۰	۳/۴	۳/۲	۴/۰	۳/۳	۴/۹	۴/۰	۴/۰	۲/۲	گسترش به‌کارگیری ناتوان‌کننده‌ها (غیر‌کننده‌ها)

میانگین	رتبه	مضامین پایه
۴.۸	۱	عدم قطعیت
۴.۷	۲	پیچش الگوها
۴.۶	۳	جنگ نرم و تأثیر بر افکار عمومی
۴.۶	۴	چندوجهی بودن نبرد
۴.۶	۵	از بین رفتن فوری اندیشه‌ها
۴.۶	۶	عدم همگرایی شدن
۴.۶	۷	دانشی شدن جنگ
۴.۵	۸	دور ایستابودن
۴.۲	۹	کاهش فاصله سطوح راهبردی و راهکنشی
۴.۲	۱۰	چندمنظوره شدن واحدهای نظامی
۴.۱	۱۱	منطقه وسیع نبرد
۴	۱۲	به کارگیری گسترده علوم شناختی
۴	۱۳	تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات
۴	۱۴	اهمیت روزافزون فرماندهی واحد
۳.۹	۱۵	سریع بودن (سرعت در عملیات)
۳.۹	۱۶	منطقه وسیع نبرد
۳.۹	۱۷	گسترش به کارگیری ناتوان‌کننده‌ها (غیر کشته‌ها)
۳.۸	۱۸	درهم‌تنیده بودن ابعاد زمان و مکان
۳.۸	۱۹	دارای تغییرات بنیادین
۳.۸	۲۰	مکانیزه شدن همه عرصه‌های نبرد
۳.۷	۲۱	پیوستگی منافع
۳.۶	۲۲	تحلیل بهره‌وری در جنگ
۳.۵	۲۳	کوتاه شدن زمان درگیری
۳.۴	۲۴	تغییر سریع فناوری‌های دفاعی

رتبه‌بندی داده‌ها

از آنجاکه توزیع داده‌های پرسشنامه نرمال نیست، بنابراین جهت رتبه‌بندی داده‌ها از آزمون فریدمن استفاده می‌شود. این آزمون برای بررسی یکسان بودن اولویت‌بندی (رتبه‌بندی) تعدادی از متغیرهای وابسته کاربرد دارد به گونه‌ای که اگر فرضیه صفر آن رد شود، تنها می‌توان

نتیجه‌گیری کرد که میانگین رتبه‌ها یکسان نیست ولی هرگونه نتیجه‌گیری دیگر حالت توصیفی دارد و قابل اتکا نیست.

جدول ۶. رتبه‌بندی میزان تأثیر ویژگی‌های کارکردهای بسیج منابع ملی

میانگین	رتبه	مضامین پایه
۴.۹	۱	توان بازدارندگی
۴.۹	۲	افزایش اثربخشی
۴.۹	۳	هم‌افزایی
۴.۸	۴	افزایش کارایی
۴.۵	۵	زنجیره تأمین سریع
۴.۵	۶	به‌کارگیری همه منابع
۳.۳	۷	شفافیت در توانایی
۳.۲	۸	افزایش قدرت
۳.۲	۹	زنجیره تأمین پایدار

نتیجه‌گیری

- باتوجه‌به جدول ۶، مهم‌ترین ویژگی‌های جنگ‌های آینده که بیشترین اثر را بر کارکردهای بسیج منابع ملی خواهند داشت به‌ترتیب عبارتند از: ۱. تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات، ۲. دانش و فناوری محور بودن، ۳. اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده، ۴. ائتلافی بودن

- باتوجه‌به جدول ۶، مهم‌ترین کارکردهای بسیج منابع ملی که بیشترین تأثیر را بر تهدیدات آینده خواهند گذاشت، به‌ترتیب عبارتند از: ۱. بازدارندگی، ۲. فراهم‌آوردن امکان پاسخگویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم، ۳. بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع از طریق شناسایی، ترکیب یا تبدیل، حفاظت از استفاده از آنها به اندازه و متناسب با مقدار موردنیاز و درنهایت بازتولید منابع مصرف‌شده.

تحلیل کیفی نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده: باتوجه‌به نتایج حاصله از تحلیل‌های کمی، می‌توان نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده را به شرح ذیل توصیف نمود:

۱. براساس ویژگی‌های "تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات" و "دانش و فنآور محوری" این دو ویژگی حکایت از نقش مهم و مؤثر موضوع فناوری دانشی به‌خصوص فناوری اطلاعات در جنگ‌های آینده دارد. براین‌اساس مدیران سطوح مختلف می‌باید به کمک نخبگان و متخصصان علمی و فناوری، اولاً هر یک از فرایندهای بسیج منابع را به‌صورت فناورانه و مبتنی بر دانش روز به انجام رسانده و ثانیاً کل فرایند را مبتنی بر فناوری اطلاعات برنامه‌ریزی نموده و اجرایی نمایند. بدیهی است از این رهگذر، بسیج منابع هم به صورتی علمی و مبتنی بر آخرین فناوری‌ها و دستاوردهای علمی به انجام می‌رسد و هم به کمک این فناوری‌ها، می‌توانیم بر عنصر زمان چیره شده و در حداقل زمان ممکن و با شناسایی منابع موجود، نسبت به بسیج منابع موردنیاز و ترکیب آنها، توزیع منطقی و علمی منابع و درنهایت بهره‌برداری به‌موقع و بهینه از آنها اقدام نماییم.

۲. براساس ویژگی اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده: در تمامی جنگ‌ها همواره فرمانده نقشی محوری داشته است؛ به‌گونه‌ای که در صفحات تاریخ، نام جنگ‌ها با نام فرمانده پیروز آنها عجین است. به مرور زمان و با گسترده‌شدن وسعت منطقه نبرد، تحول در ابزار و تجهیزات جنگی، افزایش عرصه جنگ‌ها و میزان داده‌ها، دیگر یک نفر به‌عنوان فرمانده نمی‌تواند بر تمامی عرصه‌های نبرد اشراف داشته و بنا به شرایط، تصمیمات مقتضی و مؤثر را اتخاذ نماید؛ ازاین‌رو مرکزی با عنوان مرکز فرماندهی و کنترل، مغز متفکر جنگ‌ها را تشکیل داده و عملیات تصمیم‌سازی را برای فرماندهان عالی‌رتبه انجام می‌دهد. حال با الگوگیری از این روند، تمامی فرایندهای بسیج منابع ملی نیز می‌باید تحت نظر مرکز فرماندهی و کنترل به انجام برسد تا از این طریق اولاً تصمیماتی در سطح کلان و راهبردی اتخاذ و ثانیاً انجام کلیه فعالیت‌ها با هدایت و هماهنگی این مرکز انجام و ضمن جلوگیری از موازی کاری‌ها، هم‌افزایی هرچه بیشتر را در فعالیت‌ها سبب می‌شود.

۳. براساس ویژگی ائتلافی بودن: تعداد نقش‌آفرینان در جنگ‌های ابتدایی فقط محدود به طرفین درگیری می‌شد، ولی با گذشت زمان و افزایش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و نیز گره‌خوردن منافع برخی کشورهای همسایه به یکدیگر و در سطحی بالاتر، به اقتضای منافع قدرت‌های منطقه‌ای و یا بین‌المللی، انگیزه لازم برای آنها به‌منظور اقدام به همکاری در سطوح

مختلف با یکی از طرفین اصلی درگیر در جنگ فراهم کرد. در سالیان اخیر این روند به قدری توسعه یافت که شاهد همکاری‌های گسترده از سوی کشورهای مختلف و تشکیل سازمان‌های گوناگون (ناتو، شورای همکاری خلیج فارس و...) به منظور حمایت از یکدیگر در جنگ‌های آتی، در قالب ائتلاف‌های منطقه‌ای و بعضاً بین‌المللی چندجانبه بوده‌ایم. براین اساس، نقش و اهمیت بسیج منابع ملی و لزوم به‌کارگیری آن در جنگ‌های ائتلافی مضاعف بوده و در این راستا، رهبران می‌باید موضوع بسیج منابع ملی را حتی در محدودهای وسیع‌تر از مرزهای کشور خود بلکه در محدوده کشورها و یا حتی ملت‌های دارای منافع مشترک با خود تعریف نموده و به‌عنوان مثال در کشور ما، بسیج منابع ملی را به بسیج منابع امت اسلامی تعمیم دهند تا بتوانند به کمک ائتلاف‌هایی مؤثر، قدرت خود را از طریق هم‌افزایی افزایش داده و مقابل دشمنان متحد شده خود، صف‌آرایی پیروزمندانه رقم بزنند.

۴. براساس کارکرد بازدارندگی: همان‌طور که در تحلیل‌های کمی مشخص شد، مهم‌ترین کارکرد بسیج منابع ملی بازدارندگی است. همان‌که قرآن کریم در آیه شریفه «وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ...» با عبارت «... ترهبون به.» از آن یاد می‌کند. به بیان دیگر، ایجاد زیرساخت‌های لازم به منظور امکان بسیج منابع که نتیجه آن ترساندن دشمن و بازداشتن او از هرگونه اقدام خصمانه علیه منافع ملی می‌باشد در دستورات دینی ما به آنها تأکید شده است. براین اساس هم باید خود آماده شویم و ایجاد ساختارهای لازم (حقوقی، فنی، مالی و...) و هم به شیوه‌های مختلف از جمله برگزاری رزمایشات مختلف، این آمادگی را به دشمن اعلام نماییم.

۵. براساس کارکرد فراهم‌آوردن امکان پاسخگویی متنوع به تهدیدات: پیچیدگی و غیرخطی شدن محیط جنگ‌های آینده، ما را مجاب می‌کند تا شرایط را به گونه‌ای فراهم نماییم که در صورت تهدید، امکان پاسخگویی را داشته باشیم؛ براین اساس، رهبران ضمن رصد و پایش تهدیدات آینده، سناریوهای مختلف حملات نظامی دشمن را شناسایی نموده و با حفظ و ارتقای آمادگی‌های مختلف، به گونه‌ای منعطف برنامه‌ریزی نمایند که در شرایط مختلف و بحران‌های پیش‌بینی نشده، بتوانند با بسیج منابع (در زمان و مکان موردنیاز) امکان پاسخگویی مؤثر به انواع تهدیدات نامتقارن را فراهم آورند.

۶. براساس کارکرد بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع: یکی از مؤلفه‌های مهم در جنگ‌ها نحوه مدیریت منابع موردنیاز می‌باشد که در تعیین سرنوشت نبرد نقشی اساسی ایفا می‌نماید. ممکن است یک جنگ مانند دفاع مقدس چند سال به طول انجامد؛ نکته مهم آن است که منابع ملی محدود هستند و صرفاً فراهم آوردن شرایط به‌منظور بسیج منابع کفایت نمی‌کند، بلکه نحوه به‌کارگیری منابع و استفاده از آن بسیار حیاتی خواهد بود. در این راستا می‌باید مدیران اولاً منابع را پس از شناسایی به جهت میزان اهمیت آنها اولویت‌بندی نمایند و ثانیاً شرایط را به‌گونه‌ای فراهم نمایند که ضمن حفاظت از آنها، پس از به‌کارگیری و تخصیص منابع موردنیاز، امکان بازتولید و جایگزینی آنها فراهم شود.

پیشنهادها

حال که در این پژوهش تأثیر نقش بسیج ظرفیت‌های ملی در جنگ‌های آینده تبیین شد، پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

۱. باتوجه به موقعیت راهبردی کشور و به منظور ارتقای جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی آن در منطقه و جهان، پیشنهاد می‌شود مسئولین ذی‌ربط نسبت به برنامه‌ریزی‌های کلان راهبردی برای ساماندهی و ایجاد نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی از طریق برقراری پیوند بین منافع سایر کشورها اقدام نمایند.

۲. باتوجه به اینکه تقویت و توسعه استقرار پایگاه‌های دریایی، هوایی و زمینی نیروهای مسلح در سواحل (سواحل بندرعباس، چابهار، جاسک و شمال کشور) موجب افزایش قدرت دفاعی بازدارنده کشور شده و در نتیجه منجر به عقب‌نشینی بخش اعظمی از نیروهای نظامی فرماندهی بیگانه از سواحل می‌گردد، لذا پیشنهاد می‌شود مسئولین راهبردی کشور و نیروهای مسلح نسبت به تقویت و توسعه آمایش سرزمینی نیروهای نظامی کشور در این مناطق اهتمام جدی نمایند.

۳. تشکیل نشست‌های تخصصی برای فرماندهان نظامی و مدیران سازمان‌های کشوری به‌منظور آشنا نمودن آنها با طرح بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده.

۴. طراحی و برنامه‌ریزی در جهت اجرای رزمایشات در سطح نیروهای مسلح و سازمانهای کشوری با هدف آماده‌سازی زیرساخت‌های اجرای طرح بسیج منابع ملی.
۵. باتوجه به اهمیت و جایگاه ایران در نظریه‌های ژئوپلیتیکی و نقش ارتباطی آن در زمینه‌های دریانوردی، تجارت، انتقال انرژی و کالا و قابلیت ساماندهی به نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و قرارگرفتن آن در کانون توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که دارای علایق ژئوپلیتیکی در این منطقه می‌باشند، لذا پیشنهاد می‌شود سیاست خارجی ایران در شرایط کنونی برای رابطه با سایر بازیگران نظام بین‌الملل باید مبتنی بر همکاری متقابل و تعامل سازنده توأم با چالش و رقابت پی‌گیری شود.
۶. پیشنهاد می‌شود مسئولین راهبردی کشور نسبت به ایجاد ظرفیت‌های زیرساختی ارتباطی و حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و لوله‌ای (برای انتقال انرژی) و بنادر در سواحل جهت کاهش تنگنای وابستگی ایران به تنگه هرمز و ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی کشور اهتمام جدی نمایند.
۷. باتوجه به وجود محرومیت و ضعف در بنیان‌های اقتصادی و فرهنگی و کمبود زیرساخت‌های توسعه‌ای در مناطق مرزی کشور پیشنهاد می‌شود هرچه سریع‌تر نسبت به تهیه و اجرای یک طرح جامع راهبردی برای توسعه متوازن زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه در راستای رفع معضلات موجود و بهره‌برداری از این منابع در جنگ‌های آینده نسبت به سایر نقاط مرکزی کشور و همچنین به منظور پیشگیری از خطرات و تهدیدات امنیتی احتمالی ناشی از پیامدهای وضعیت موجود، تمهیدات لازم اتخاذ گردد.
۸. باتوجه به افزایش بودجه نظامی، افزایش استعداد نیروی انسانی و تجهیزات نظامی، قاچاق کالا و مواد مخدر، احتمال نفوذ نیروهای سلفی - تکفیری و همچنین عقد قراردادهای نظامی - امنیتی برخی از کشورهای منطقه با رژیم صهیونیستی و امریکا، با هماهنگی شورای عالی امنیت ملی و مبادی ذی‌ربط، تحکیم زیرساخت‌های اقتصادی و ارتباطی مدنظر قرار گیرد.

منابع

فارسی

۱. قرآن کریم (۱۳۸۸)، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی، تهران: انتشارات جمهوری.
۲. امام خمینی، سید روح‌اله (۱۳۶۹)، *صحیفه نور*، تهران: سازمان مدارک فرهنگ اسلامی.
۳. امام خامنه‌ای، سیدعلی، *مجموعه بیانات*. قابل دسترسی در: www.khamenie.ir
۴. اندیشه‌گاه شریف (۱۳۸۸)، *پارادایم‌های حاکم بر جنگ آینده*، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۵. باقری کبوق، علی (۱۳۷۰)، *کلیات و مبانی راهبرد و جنگ*، تهران: بین‌الملل.
۶. جعفری، علی‌اکبر و منفرد، سیدقاسم (۱۳۹۰)، *رفتارسنجی امریکا در قبال دومینوی انقلاب‌های خاورمیانه فصلنامه آفاق امنیت*، س ۴، ش ۱۱: ۳۹ - ۵۶.
۷. جمعی از نویسندگان (۱۳۸۴)، *جنگ نامتقارن*، مندرج در *مجموعه مقالات*، ترجمه مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، تهران: معاونت آموزش و نیروی انسانی ستاد مشترک سپاه.
۸. جمعی از نویسندگان (۱۳۸۸)، *عملیات تأثیرمحور*، رویکردها و ابعاد آن، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
۹. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
۱۰. حافظ‌نیا، محمدرضا و همکاران (۱۳۸۵)، *طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها، فصلنامه ژئوپلیتیک*، ش ۲: ۴۶ - ۷۳.
۱۱. خانی، مهدی (۱۳۷۹)، *استراتژی دفاع همه‌جانبه*، تهران: معاونت آموزش نمسا (کتاب درسی).
۱۲. دهقان، علی‌رضا (۱۳۸۸)، *نظریه‌های ارتباطات*، تألیف سورین، ورنر جی و تانکار، جیمز دبلیو، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۳. ذوالقدر، محمدباقر (۱۳۸۷)، *بسیج ملی*، تهران: دانشگاه عالی دفاع.
۱۴. سلامی، حسین (۱۳۹۴)، *دستاوردهای حضور در سرزمین شام*. قابل دسترسی در: <http://www.mehrnews.com>
۱۵. صفوی، سیدیحیی (۱۳۸۲)، *مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران*، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۱۶. فرقانی‌نیا، جمشید و کمالی، سیدمحسن (۱۳۸۵)، *کلیات آئین رزم در برابر نیروی ناهمتراز*، تهران: دانشگاه افسری امام علی (علیه‌السلام).
۱۷. فیروزآبادی، سیدحسن (۱۳۸۵)، *جنگ تحمیلی و نحوه پشتیبانی از آن*، تهران: حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس.

۱۸. قادری حاجت، مصطفی؛ نصرتی، حمیدرضا (۱۳۹۱)، اهداف ژئوپولیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی، فصلنامه ژئوپولیتیک، ش ۲: ۱۸.
۱۹. قرائتی، محسن (۱۳۸۷)، تفسیر سوره انفال، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۰. قوام، عبدالعلی (۱۳۶۵)، اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
۲۱. کریمی، حمید (۱۳۸۸)، بسیج منابع و امکانات مادی در دوران جنگ تحمیلی، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
۲۲. کولیوندی، عبدالرضا (۱۳۹۰)، نقش پدافند غیرعامل در حوزه رسته مهمات به‌منظور کاهش آسیب‌پذیری و ارتقای پایداری درنبرد ناهم‌تراز، تهران: مجموعه مقالات همایش پدافند غیرعامل.
۲۳. محرابی، غلامرضا (۱۳۸۵)، تجزیه و تحلیل جنگ‌های آینده و معاصر، دوره عالی جنگ سپاه.
۲۴. محمدی‌نیا، رضا (۱۳۹۵)، بسیج منابع ملی، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
۲۵. محمدی‌نیا، رضا (۱۳۸۹)، تدوین راهبرد بسیج منابع مادی کشور در مقابله با تهدید نظامی، رساله دکتری، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۲۶. میرحیدر، دره (۱۳۸۱)، مبانی جغرافیای سیاسی، تهران: انتشارات سمت.

انگلیسی

1. wivendi, Neha, (2017), Can India Connect with Central Asia?, available at: <http://thediplomat.com/2017/11/can-india-connect-with-central-asia>
2. Scobell, Andrew; Nader, Alireza, (2014), China in the Middle East: The Wary Dragon available at: www.rand.org/t/RR1229
3. "Theory and Society, 11: 3, pp. 265-283-
4. Keddie, Nikki R. 1987- Roots of Revelutions. New Haven. Yale University Press. (Buzan Barry ole waever jaap de Wilde) 1998 security: a new framework for analysis
5. Skocpol, Theda. 1982- "Rentier State and Shi 's islam in the Iranian Reveolution.